

Összegzések

1. Erdély

Az erdélyi magyarság köréből 900 fős reprezentatív mintán vizsgáltuk a nemzeti identitás, nyelvhasználat változásait, sajátosságait, a vallásossággal, EU csatlakozással kapcsolatos attitűdöket, valamint az oktatási, munkaerőpiaci és anyagi helyzetet, kivándorlási szándékokat stb. Az előzetes feldolgozás során néhány fontosabb sajátosságot, jellemzőt figyelhetünk meg, ezeket fogjuk a továbbiakban ismertetni.

A nemzeti azonosságtudat és nemzeti és etnikai attitűdök kapcsán megfigyelhető, hogy a magyarság Romániában otthonosabban érzi magát, mint korábban, az 1990-es évek folyamán az megfigyelhető volt. Az otthonosságérzet többféleképpen megnyilvánul, egyrészt úgy, hogy Romániát jelölték meg a legtöbben, mint olyan országot, ahol a legtöbben szeretnének élni. Az otthonosságérzetet úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az erdélyi magyarok elindultak a romániai állampolgári integráció útján, anélkül, hogy a magyar kulturális identitásából valamit is feladtak volna. Ezt erősítik meg azok a válaszok, miszerint több, mint 90 százalékuknak nincs, vagy nagyon ritkán van azzal problémája hogy magyarként kisebbségben él Romániában. De ezt erősítik meg azok a válaszok is, amelyek szerint nem csupán a magyar, hanem a román nemzet részének is érzi magát a válaszadók mintegy kétharmada. A Romániát hazájuknak tekintők magas aránya nem új keletű folyamat, már 1997-ben megfigyelhettük a Kárpát Projekt eredményei alapján, de ami azóta megváltozott, hogy a románokhoz illetve a magyarországi magyarokhoz való viszonyulás között nagyon kicsi az eltérés, ami több folyamat együttes eredményeként értelmezhető, ehhez a romániai otthonosságérzet növekedése mellett a magyarországi magyarságtól elkülönülő ingup-ként való önmeghatározás is hozzájárul.

A román nyelvtudás szintje, bár jelentősen elmarad átlagosan a magyar nyelvtudástól, viszonylag magasnak ítéhető, a román nyelv jobb elsajátítását mintegy egyharmaduk, feltehetően sokféle okból, elutasítja, ám ezek más idegen nyelvet sem tanulnának meg szívesen.

AZ Európai Unió keleti bővítésének társadalmi hatásai a másik súlyponti témája volt a kutatásnak. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a válaszadók közel fele visszafogottan, semlegesen ítéli meg az EU csatlakozást, elmúlt az a hurráoptimizmus, ami a csatlakozás előtti néhány évben jellemezte a romániai, és ezen belül a magyar lakosságot is az EU csatlakozás megítélését illetően. Ezzel együtt mintegy kétharmaduk belátja, hogy az európai integrációs folyamat Romániának előnyére válik, viszont egyre többen érzékelik az egyes területeken felvetődő nehézségeket, problémákat, amit a csatlakozás hátrányainak is fel lehet fogni.

A válaszadók túlnyomó többsége pozitívan értékeli a Kárpát-medence országainak az EU-hoz való csatlakozását a magyarság szempontjából, akár a Magyarországgal való kapcsolattartás megkönnyítését, akár a magyarság határok feletti „egyesítését”, akár a magyar nemzetiségűek összetartozását illetően kérdeztük.

A romániai magyarok politikai aktivitását és pártpreferenciát illetően továbbra is megfigyelhető az RMDSZ elsődleges preferálása a többség részéről, de ezzel együtt látható, hogy egy jelentős mértékű, egyötödnyi kisebbség román pártokat, elsősorban a köztársasági elnököt (Băsescu) és a Demokrata Pártot választaná. Igen kismértékű a támogatottsága az RMDSZ külső ellenzékeként megjelenő politikai szerveződéseknek (MPSZ, EMNT stb.). Az adatfelvétel azonban az európai parlamenti választásokra

vonatkozó jelölési időszak előtt történt, így a mai (2007 őszi) politikai viszonyokra nem lehet az eredményeinket egyértelműen kivetíteni.

Az erdélyi magyarok migrációs szándékai továbbra sem elhanyagolhatók. Megfigyelhetjük, hogy több, mint egyötödük szívesen vagy nagyon szívesen elköltözne valamelyik nyugati országba. Konkrétabb tervek formájában azonban 5–6 százalék esetében léteznek, és pontos elképzelései is mindössze a megkérdezettek 15 százalékának vannak a kitelepedésről, ami egyrészt arra mutat, hogy a legmobilisebb népesség már eltávozott, továbbá, némiképp csökkent, vagy átalakult a kivándorlási kedv.

A válaszadók anyagi helyzetét vizsgálva elmondható, hogy jelentős mértékű javulás figyelhető meg a háztartási kiadások szerkezetét illetően, mivel élelmiszerre az 1990-es évek végi közel 50 százalékos aránnyal szemben 2007-ben a bevételek 27 százalékát költik, és a felhasználható összegek is jelentős számban növekedtek 350 euró fölé átlagban.

2. Felvidék

A szlovákiai mintát 600 magyar nemzetiségű, az ország déli részén fekvő magyarlakta járásokban élő felnőtt korú állampolgár alkotta. Kétharmaduk gazdaságilag aktív, 21 százalékuk inaktív. Gazdasági aktivitásban tehát felülmúlják, a munkanélküliek részarányában nem érik el az országos átlagot. Az aktív keresők 52 százaléka alkalmazottként dolgozik, 11 százalékuk vállalkozik. A munkanélküliek és a tanulók részaránya 7 százalék körül mozog. Ezek az adatok nagyon fontosak, mivel a munkaügyi statisztikákból nem tudhatjuk meg, mekkora a magyar munkanélküliek aránya. A munkanélküliek nemzetiségét ugyanis nem tartják nyilván.

A válaszadók egyéni havi teljes nettó jövedelme átlagosan 328 euro. A háztartások átlagos havi nettó bevétele 627 euro, egy főre 196 euro esik. A háztartásra a kutatás időpontjában átlagosan havi 509 eurót költöttek. Ennek kétharmadát a havi rezsi (átlagosan 150 euro), az élelmiszerek (137 euro) és az utazási költségek (52 euro) alkották. A fenti adatokból kiindulva az is kiderül, hogy a háztartások átlagosan havi 118 eurót spóroltak meg.

A szlovákiai magyarok életszínvonalát a szokásos mutatókkal vizsgáltuk, s ezek magas életszínvonalról árulkodnak, abban az értelemben, hogy többségük saját házában, lakásában lakik és rendelkezik a modern fogyasztási cikkek többségével.

Az objektív életkörülményeket tekintve az elmúlt tíz évben leginkább az ország gazdasági helyzetében (50,2 százalék) és az emberek életszínvonalában látnak javulást (37 százalék). A gazdasági fejlődés folyamatosságában minden második, az életszínvonal további emelkedésében 45 százalékuk bízik. A korábbi kutatásokhoz képest a személyes kilátások megítélésében állt be változás. Eddig mindig az volt a jellemző, hogy az emberek kevésbé bíztak az ország felemelkedésében, mint a saját boldogulásukban, most viszont, mintha úgy gondolnák, hogy a gazdasági fejlődés, amely továbbra sem áll meg, nem biztos, hogy az ő életükben is pozitív változásokat fog hozni.

A Kárpát Panel magját a nemzeti identitás kérdésköre képezte. Milyen eredményeket kaptunk ezen a téren? A korábbi felmérésekhez hasonlóan, a szlovákiai magyarok döntő többsége (82 százalék) ezúttal is elsősorban nemzetiségi alapon sorolja be önmagát, azaz magyarnak (33,8 százalék), szlovákiai magyarnak (30,4 százalék) és felvidéki magyarnak (17,8 százalék). Az állampolgárságon alapuló önbesorolás 7,2 százalékukra, a területi-regionális alapú önbesorolás 3,5 százalékukra jellemző, az európaiság, mint elsődleges közösségmeghatározó tényező 3,8 százalékuknál jelent meg.

A magyarsághoz tartozás kritériumai közül a magyar anyanyelvűséget, a magyar kultúra ismeretét és szeretetét, valamint azt emelték ki, hogy legalább az egyik szülő magyar legyen. A magyarság legkevésbé fontos kritériuma a magyar állampolgárság. A válaszadók 82 százaléka a magyar nemzet részének, 38,4 százaléka a szlovák nemzet részének tekinti a szlovákiai magyarokat. Tehát a többség mellett, amely a szlovákiai magyarokat a magyar nemzet részeként értelmezi, létezik két kisebb csoport is: az egyik szerint ugyanúgy része vagyunk a magyar nemzetnek, mint a szlováknak, a másik szerint pedig a szlovák nemzethez tartozunk.

Annak ellenére, hogy csaknem hetven százalékukat már diszkriminálták a nemzeti hovatartozása miatt, a Kárpát Panel újfent igazolta, hogy a vizsgált népesség erősen kötődik Szlovákiához. Ez több téren is megmutatkozott:

- 1) négy válaszadó közül három a haza fogalmát Szlovákiához, illetve az ország területéhez köti;
- 2) 83 százalékuk a szülőföld fogalmát illetően is hasonlóképpen asszociál;
- 3) 54 százalékuk szerint a hazát akkor is támogatni kell, ha vezetői hibát követnek el (ami az említett haza-értelmezés tükrében azt jelenti, hogy még ha hibáznak is a politikusok, akkor is támogatni kell Szlovákiát);
- 4) 40 százalékuk inkább szlovák állampolgár, mint más ország állampolgára.

Ezzel egyidejűleg csaknem 40 százalékuk úgy gondolja, hogy vannak Szlovákiában dolgok, amelyek miatt szégyen szlovák állampolgárnak lenni, s egy harmaduk szerint elsősorban a szlovákiai magyarok teszik jóvá az országot (akárcsak a hozzájuk hasonlókat a világot).

A szlovákok és magyarok kölcsönös viszonyában homlokegyenest eltérőnek mutatkozik az országos helyzet és a megkérdezett lakhelyén tapasztalt helyzet. Míg országos szinten a konfliktusok jellemzők, a lakhely szintjén inkább a kölcsönös együttműködés. Ezt korábbi felméréseinknél is tapasztaltuk.

A szlovákiai magyarok nyelvtudása korlátolt. Igazából csak magyarul és szlovákul tudnak, de ezt sem tökéletesen. Holott a válaszadók magyarnak vallották magukat, saját bevallásuk szerint csak 93 százalékuk tud tökéletes magyarul. Problémamentes szlovák nyelvtudást 80 százalékuk jelölt be. Újfent beigazolódtott, mekkora hazugság, hogy a szlovákiai magyarok nem tudnak szlovákul, bár ilyenek is vannak, de nagyjából három százalékot tesznek ki. Ez kb. 15 ezer ember, tehát még az idősek korcsoportját sem öleli fel teljes egészében (szlovák részről ugyanis gyakran hallani, hogy jó, a fiatalok már lehet, hogy megtanulnak szlovákul, de az idősek nem tudnak).

Sajnálatos tény, hogy a magyar nyelv használata egyre csökken, s ami még szomorúbb, hogy ez a térvesztés a családon belül zajlik. Erre már korábbi felméréseink során is felfigyeltünk, s ha összehasonlítjuk a korábbi adatokat a Kárpát Panel eredményeivel, akkor konstatálhatjuk, hogy nemcsak a tere szűkül a családon belüli magyar nyelvhasználatnak, hanem a dinamikája is felgyorsult. Míg a válaszadók 92 százaléka gyermekkorában otthon csak magyarul beszélt a szüleivel, ma már minden egyes családtaggal való kommunikációban 20–22 százalékkal ritkább a magyar nyelv.

A Szlovákiához való kötődés további megnyilvánulása a szlovákiai magyarok körében már korábban is tapasztalt alacsony migrációs szándék. Túlnyomó többségük – a migráció célterületétől függően 60–84 százalék – még akkor sem akarna elköltözni, ha ezzel javulnának az életkörülményei. A múlthoz hasonlítva viszont mindenképpen megnőtt a költözési kedv.

3. Vajdaság

A Kárpát Panel kutatásban a térség mintája reprezentálta a vajdasági magyarságot, ami a identitáskutatás szempontjából időszerű adatokat nyújt. Önbesorolás alapján a Vajdaságban élő magyarok, a korábbi kutatásainknak megfelelően, elsősorban vajdasági magyaroknak vallották magukat (49 százalék). Az elsődleges meghatározáskor második helyen van a vajdasági (24 százalék), majd az, hogy magyar vagyok (16 százalék). A válaszok alapján a térség magyarsága főleg területi-regionális kategóriát nevezett meg. A másodsorban történő önbesoroláskor a sorrend így alakult: legtöbben magyarnak vallották magukat (32 százalék), majd vajdasági magyarnak (23 százalék) és a harmadik helyen magyarnak (20 százalék). Másodsorban a válaszadók egy része (12 százalék) magyar nyelvű szerb állampolgárnak tartotta magát. A megkérdezettek kevés hányada választotta az európai, szerb, vagy egyéb nemzetiséget.

A vajdaságiak 41 százaléka gondolja, hogy magyarnak lenni politikai kihívás. A magyarságuk 38,7 százaléknál közömbös tény. A válaszadók 29,2 százaléka teljesen egyetért azzal, hogy magyarnak lenni hátrányt, ugyanakkor 27,7 százalékuk szerint előnyt jelent. Többnyire nem értenek egyet azzal az állítással, hogy (59 százalék) magyarnak lenni természetes dolog, vagy hogy ez büszkeséggel tölti el őket (44,2 százalék). Viszonylag nagy azoknak a válaszadóknak a száma, akik közömbösek illetve tanácstalanok a témában: egyet is ért meg nem is a felkínált válaszokkal (pl. 35,8 százalék nem tudja eldönteni, hogy a nemzeti hovatartozása megkönnyíti-e vagy nem az életét stb.)

A magyarsághoz tartozás a térségben a kultúrnemzeti azonosulást mutatja (68 százalék), elsősorban a saját döntésétől függően (23 százalék). Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsa a vajdaságiak szerint legfontosabb, hogy magyarnak tartsa magát (4,3 átlagjegy az 1–5 skálán), majd hogy magyar legyen az anyanyelve (4,2), illetve legalább az egyik szülő legyen magyar (4). Az, hogy ismerje/vagy szeresse a magyar kultúrát 3,9 átlagjegyet kapott. A vajdasági magyarok szerint ahhoz, hogy valaki magyar legyen, kifejezetten nem fontos hogy az anyaországhoz kötődjön, sem, születési sem pedig állampolgársági vonatkozásban! A legkevesebb átlagjegyet kapták (9 százalék) a következő válaszok: hogy Magyarországon szülessen (1), vagy hogy magyar állampolgár legyen (2), vagy hogy magyar pártra szavazzon (2,1).

Arra a kérdésre, hogy ha szabadon választhatna melyik országban szeretne élni, a válaszadók 33,3 százaléka maradna Szerbiában, sőt több mint 10 százalékuk ezen belül Vajdaságot választotta. Nem egész 11 százalékuk egyszerűen máshol élne, de majdnem 13 százalékuk nem tud választani. Csak 9,9 százalékuk szeretne Magyarországon lenni. Kitűnik, hogy Szerbia állam konszolidálódásával párhuzamosan az itt élő magyarok viszonylag nagy száma beilleszkedik az új állampolgári szerepébe. Nem tartja fontosnak átköltözni Magyarországra, ahhoz hogy megtarthassa magyar identitását. Azt a problémát, hogy magyarként szerb állampolgár, a válaszadók 43,1 százaléka nem ismeri és jól tudja a kettőt egyeztetni. 38 százalékuk számára általában nem probléma, még ha néha fel is vetődik egy-két ellentmondásos érzés. 20 százalék alatt van azoknak a száma, akik többé-kevésbé problémának tartják a nemzetiségük és más állampolgárságuk összeegyeztetését. A vajdaságiak szülőföldjüknek elsősorban Vajdaságot fogadják el (67 százalék), majd 10,8 százalék + 7,9 százalékban a települést ahol születettek, vagy élnek. Csak 7,4 százalékuk tartja szülőföldjének Szerbiát, de sem a történelmi, sem pedig a mai Magyarország nem fontos szülőföldként a számukra. Hazaként a válaszadók 54,9 százaléka, szintén Vajdaságot jelöli mag, 23,9 százalék Szerbiát, majd 8,8 százalék a települést ahol él. A haza választásában, a történelmi és mai Magyarország együttvéve haladja meg a válaszadók több mint 5 százalékát.

Az egymásról alkotott vélemények bizonyos sztereotip állásfoglalásokat mutatnak. A válaszadók határozottan többségben (majdnem 70 százalékuk) állítják azt, hogy a magyarországi magyarok és a szerbek is más emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a vajdasági magyarok. A szerbekre szerintük jellemző az erőszakosság (59,6 százalék), versenyszellem (56,2 százalék), a segítőkészség (49,4 százalék), lustaság (49,1 százalék), sőt az önzőség is (46 százalék) is. A magyarországi magyarokat elsősorban versenyszelleműnek (58,7 százalék), majd intelligensnek (56,6 százalék), de önzőnek (50,6 százalék) tartják. Jómagukat a vajdasági magyarok elsősorban toleránsnak (59,4 százalék), majd intelligensnek (59,3 százalék), versenyszelleműnek (57,5 százalék) és segítőkésznek (54,8 százalék) tartják.

A nyelvhasználati területek azt mutatják, hogy a magánéletben a válaszadók több mint a fele többnyire a magyart használja, míg a közéletben mindkét nyelvet, illetve hivatalos helyen a szerbet. A válaszolók többsége barátokkal, szomszédokkal, tévénézéskor, újságolvasáskor többnyire a magyar nyelvet használja (50–62 százalék között), mintegy 35–41 százalékban mindkét nyelvet, és kevesen vannak azok, akik csak a szerb nyelvet használják, esetleg újságot olvasnak az állam nyelvén (7,4 százalék). A közélet egyéb területein, munkahelyen, bevásárláskor és orvosnál mintegy 42–48 százalékuk mindkét nyelvet, a magyar nyelvet 17–39 százalékuk használja. Viszonylag magas az aránya a hivatalokban (40,4 százalék) és az orvosnál (30,2 százalék) többnyire csak a szerb nyelvet használóknak (4.5. ábra). Legkevesebben (a többen élők) a hivatalokban használják a magyar nyelvet (17,6 százalék), miközben 40,4 százalékuk többnyire a szerb nyelvet, 42 százalékuk mindkét nyelvet használja. A válaszoló magyar anyanyelvű népesség 5,9-es, majdnem maximális magyar anyanyelv-ismereti szintjéhez képest, a szerb nyelv ismeretében az átlagjegy 4,3. Az angolt és a németet már csak 1,7 értéket kapott. A nyelvtanulás igénye viszonylag magas, a válaszadók 11,3 százalék gördülékenyebben, 52,7 százaléka pedig nagyon jól szeretné beszélni a szerbet. Minden negyedik válaszadó azonban, még ha minden lehetősége meglenne, még akkor sem tanulna meg szerbül. Még többen szeretnének nagyon jól beszélni angolul (54,9 százalék), vagy legalább gördülékenyen 15,9 százalék.

Az ötös értékskálán a vajdasági magyarok legtöbben a következő dolgokat értékelték, persze különböző fontosságot jelölő osztályzással: pénz, család, vallás, munka, erkölcs. A legmagasabb átlagjegy a 2,8, a legalacsonyabb 1,3 volt. A mintában érezhetően felfedezhető a vállalkozói hajlam, a nemmateriális értékek megbecsülése. A létfenntartás áll a központban nem pedig a béke, család, szerelem, vagy a barátság.

A templomba járási szokások megfelelnek a korábbi kutatási eredményeknek: a vajdasági magyarok fele évente jár misére: 35,5 százaléka főleg Karácsonykor és Húsvétkor megy el a templomba, de ha ehhez hozzáadjuk azokat, akik évente egyszer, vagy még ritkábban járnak templomba (20 százalék), akkor ez a válaszadók többsége. A vallási önbesoroláskor a vajdaságiak 63,7 százaléka azt nyilatkozta, hogy vallásos ember a maga módján. Mindössze 30 százalék vallásos az egyházi szertartás szerint. Viszonylag kevés azoknak a száma, akik ateistának vallják magukat, ami kitűnik a következő kérdésből is: az Isten a vajdaságiak életében 7-es fontosságú értéket kapott a tízes értékskálán.

A szerbiai/vajdasági népesség iskolai végzettség szerint 7 százalék jelenleg is tanul, a többi befejezte a tanulmányait. A tanulmányaikat befejezettek között (N=328) legtöbben az alapiskolát, vagyis általános iskolát végezték el: 33,3 százalék. Minden negyedik szakközépiskolát (érettségivel záruló) végzett, majd 17,6 hároméves szakiskolát. Egyetemet 7,8 százalékuk, főiskolát pedig 6,7 százalék végzett.

A vajdasági magyarok médiahasználatára tipikusan a tévézés jellemző (97,4 százalék). A válaszadók átlagban több mint 2 órát néznek TV-t naponta (141 perc a

megkérdezést megelőző napon). A megkérdezettek több mint $\frac{3}{4}$ -e rádiót is hallgat, a rádiócsatornák közül a lokálisak a népszerűek. A vajdaságiak közül újságot már csak 66 százalékuk olvas, főleg az egyetlen napilapot, a Magyar Szót (52 százalék), majd a Családi Kört (17,7 százalék) és egy szerb napilapot a Blic-et (6,5 százalék). Viszonylag kevesen használnak számítógépet, kevesebb, mint 34 százalék, amiből csak 26 százalék internetezik is (53 százalék szélessávú csatlakozással). Otthoni internet-csatlakozása a minta 74 százalékának nincs, de akik szokták használni a világhálót 92 százalékban otthon teszik azt.

A vajdasági mintában a válaszadók egyéni és háztartási havi teljes (nettó) jövedelme a gazdaságilag aktívak esetében 234 euro, ami megfelel a térség átlagjövedelmének. Az inaktívak 155 eurója már jóval ez alatt van. Az egy főre eső családi havi teljes (nettó) jövedelem átlagban 120 euro, a gazdaságilag aktívak esetében. A viszonylag alacsony havi családi költségvetés (353,5 euro) fogyasztási struktúrája mutatja, hogy majdnem 90 euro élelemre, 74 pedig a lakás rezsire ment el. Nagyobb tételnek számít még az oktatás költsége (46,8 euro), majd 30–35 euro között van a háztartás, öltözködés, utazási és egyéb költségek. Az alkohol cigaretta 20 eurót visz el havonta, amitől alig magasabb kiadás az egészségügyi, vagy a kultúra/szabadidő költsége. A mintában, a család tulajdonában van a lakások 92 százaléka, ami rendkívül kedvező adat.

A munkahelyi életútra vonatkozó adataink azt mutatják, hogy a vajdasági magyar felnőtt népesség (N=334) alig több, mint fele (58,1 százalék) aktív kereső, az inaktívak aránya (29 százalék), továbbá tanul még a válaszadók 7,8 százalék, a munkanélküliek száma pedig csak 5,1 százalék. A munkanélküliek meglepően alacsony aránya vélhetően azzal magyarázható, hogy ezek jelentős hányada inaktívként (háztartásbeli, eltartott stb.) nyilatkozott. A foglalkoztatott népesség több mint 71 százaléka alkalmazottként dolgozik, 12,9 százalék családi gazdaságban, a vállalkozók és önfoglalkoztatottak aránya még a segítő családtagokkal együtt sem éri el a 9 százalékot. Viszonylag kevesen vallották be az alkalmi és fekete munkát. A foglalkoztatottság nemzetgazdasági ágazatok szerinti összetétele ipari (8,1 százalék építőipar és egyéb 23 százalék) és mezőgazdasági (23,8 százalék) dominanciát mutat, ezek közül az építőipar minden nyolcadik alkalmazottat foglalkoztat.

Korábbi vizsgálatok eredményeivel összevetve a mostani adataink azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben a vajdasági magyarok körében nem javult jelentősen a társadalmi közérzet. Ez az általános gazdasági helyzetre és életszínvonalra, valamint a személyes helyzet megítélésére egyaránt vonatkozik. Legtöbbször (a megkérdezettek több mint a fele) a gazdasági fejlődés tekintetében, de különösen az életszínvonal kérdésében (64,7 százalék) nem látnak javulást, sőt azt állítják, hogy romlott a helyzet. Aggodalomra ad okot az is, hogy a válaszadók többsége szerint (53,1 százalék) az elmúlt tíz évben az interetnikus viszonyok terén sem következtek be változások, sőt a szerb-magyar viszony a vajdaságiak 36,7 százalék-a szerint romlott.

A migrációval kapcsolatosan kitűnik, hogy középkorú és idősebb lakosság is elég sokat utazott, hiszen, a „volt-e már külföldön” kérdésre minden korosztály majdnem egyformán 90,3–92,9 százalékban igennel válaszolt. Természetesen az utóbbi öt évben a fiatalok (18–34 éves korosztály) jártak legtöbbször idegen országban (70 százalék). Eltérések mutatkoznak az országon kívülre irányuló népességmozgásban, ha az iskolai végzettséget figyeljük: a legmobilisabb rétegnek az utóbbi öt évben a felsőfokú végzettségű, fiatal városiak bizonyultak. A gimnáziumot végzetek hosszabb időszakra vonatkoztatva, 100 százalékban jártak már külföldön, de az általános iskolások kivételével a többiek is több mint 91 százalékban utazgattak idegen földre. A külföldre utazás Szerbiából immár 1992 óta vízumkötelességgel jár, így nem

csoda, hogy a vajdasági magyar lakosság mindössze fele (55,3 százalék) tudott az utóbbi néhány évben külföldre menni. Kiderült továbbá, hogy a látogatások leggyakoribb célja a turizmus (a népesség több mint 81,8 százaléka járt már e célból külföldön), majd a családi látogatás (59,1 százalék), és igen számottevő azoknak az aránya is, akik egyéb okokat jelölnek meg (32,9 százalék). A szakmai utak (konferenciák) 16 százalékban vonzották a vajdaságiakat külföldre. Ennél már kevesebben próbáltak szerencsét a munkavállalás vagy tanulás terén (9,9 illetve 14,4 százalék). A migrációs mozgások közül a munkavégzés és a tanulás bizonyult legtartósabbnak: az érintett munkások átlagosan 28,9 hónapot, a tanulók pedig 10,6 hónapot töltöttek külföldön. A külföldre irányuló migrációs szándék a kilencvenes évekhez viszonyítva lanyhult: a válaszadók körülbelül 60 százaléka nem költözne, míg a többiek (majdnem 40 százalék) kitelepednének. A fontosabb szocio-demográfiai jellemzők szerint a gimnáziumot végzetek és felsőfokú képzettségűek fele gondolkodik a kitelepedésről. A magasabb végzettségű városi férfiak migrációs hajlama a legnagyobb. A motivációk tekintetében egyértelműen a jobb megélhetés, nagyobb jövedelem iránti igény a domináns (a kivándorlás gondolatát fontolgatók több mint 55,5 százaléka említette ezt az okot), ezt követi az egybeszámolható: egyéb okok, és a nem tudja (4,7+18,3 százalék), majd a családgyegetés (13,1 százalék). A letelepedés célországai tekintetében a listát Magyarország vezeti (az esetek 31,5 százalékában), de a válaszadók 28,8 százaléka nem tudja még hova menne. Nyugat-Európába minden negyedik, tengeren túlra pedig kb. minden tizenhatodik potenciális emigráns vándorolna ki. Az időszakos migráció tekintetében Vajdaságból mérséklődő mozgásra számíthatunk: az elkövetkező két évben a délvidéki magyar népesség 9 százaléka kíván tanulni vagy ideiglenesen munkát vállalni külföldön.

Szerbia Európa Unióhoz való csatlakozásának évét a minta zöme tehát 2010–2020 közé teszi. A vajdasági magyarság az Európai Unióhoz elsősorban a következő fogalmakat társítja: első helyen van a béke (36,3 százalék), ami érthető módon a Szerbiában élők régi vágya; második helyen van a gazdasági jólét fogalma (17,4 százalék), majd a vízummentes, szabad utazás, tanulás és munka az EU-ban (14,2 százalék). Ahhoz, hogy mit eredményez majd az ország EU csatlakozása a megkérdezett személye szempontjából, a vajdaságiak egy ötfokú skálán nyilatkozhattak. Számukra az ország megnyitását és új lehetőségeket hozná a csatlakozás. Legtöbben a szabad utazást említik (4,7 átlagjeggyel), majd a jobb jövőt (4,3), új munkalehetőségeket (4,1), állampolgári jogvédelmet és személyes védelmet is (3,9), békét (3,8), közös EU kormányzatot (3,5).

A vajdasági magyarok viszonylag erős regionális tudattal rendelkeznek és magyarként lakóhelyi kötődésüket bizonyítják: 55 százalékuk térséghez kötődik, viszont 42 százalékuk inkább településhez. Vajdasági polgárnak érzi magát 20 százalékuk, majd 11 százalék egy bizonyos kistérséghez kötődik. A szórványban élők 16 százaléka szívesen megjegyezte ezt a tényt, míg a tömbben élő magyarok csak 8 százaléka nyilatkozott így. A településhez kötődés szintén jelentős: 29 százalékuk kifejezetten falusi magyarnak, 13 százalékuk pedig városinak tartja magát. A vajdasági magyarok életvitelük szerint és magyarként csak 3 százalékban tartoznak Szerbia polgáraihoz.

4. Kárpátalja

Az identitásvizsgálat a kutatás egyik meghatározó része, ami különösen érdekes és indokolt a 2004. december 5-i népszavazás függvényében. A kárpátaljai magyarok identitását leginkább az jellemzi, hogy erős, lokális identitástudattal bírnak és tudatosan

vállalják magyarságukat. A nemzetiségi hovatartozásukat – amibe beleszülettek – természetes állapotuknak tekintik, büszkeséggel tölti el őket.

A kárpátaljai magyarok megítélése szerint, a magyarság szempontjából nem meghatározó az, hogy az egyén a magyar állam kötelékéhez tartozzon, vagyis a magyar állampolgárság (2,1), és hogy Magyarországon szülessen (1,6), de a politikai hovatartozás sem. Nem tudjuk, mennyire befolyásolta a december 5-i népszavazás a válaszadók véleményét, de figyelemreméltó, hogy 50,6 százalékuk, ha szabadon választhatna, akkor is Ukrajnában élne, és csak 19,8 százalékuk szeretne Magyarországon élni. A nemzeti hovatartozást a megkérdezettek 67 százalék szerint az anyanyelv és kultúra határozza meg, mindössze 5 százalék azonosítja a nemzeti hovatartozást az állampolgársággal. A kárpátaljai magyarok számára magától értetődő állapot az, hogy magyar nemzetiségű, de ukrán állampolgár, vagyis önértékelésük szempontjából e két fogalmat kettéválasztják, ami azzal is magyarázható, hogy a megkérdezettek nagy része volt már szovjet állampolgár is, így disztingválja a nemzetiség és az állampolgárság fogalmát. További elemzés tárgya lehetne az adott dimenzió újabb indikátorokkal történő vizsgálata, mint például az anyanyelv, lakhely stb. A regionális identitástudat meghatározó erejét támasztja alá, hogy a megkérdezettek 66,9 százaléka nyilatkozott úgy, hogy Kárpátalját tekinti szülőföldjének és mindössze 9,3 százaléka Ukrajnát. A történelmi Magyarországot a válaszadók 2,6 százaléka, míg Magyarországot 1,2 százalék. Azok aránya akik úgy érzik, hogy nincs igazi hazájuk, nem éri el az 1 százalékot. Hasonló mutatókat kaptunk arra a kérdésre, hogy mit tekint hazájának a kárpátaljai magyar: a válaszadók 44,8 százaléka Kárpátalját, 26,5 százalék Ukrajnát, míg Magyarországot illetve a történelmi Magyarországot együtt véve a válaszadók 6,5 százaléka tartja csak hazájának. Ezek az értékek már utalhatnak a december 5-i népszavazás hatásaira, illetve a két országban tapasztalható egymástól eltérő társadalomszervező fejlődési irány közötti különbségekre.

A megkérdezettek 78 százaléka szerint a kárpátaljai magyarok részét képezik a magyar nemzetnek, ugyanakkor 52 százalék szerint az ukrán nemzet részének is tekinti a kárpátaljai magyarokat. Ez utóbbi eredmény egyfajta identitásbeli zavarra utal, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a korábban feltett kérdések alapján a nemzetiséget és az állampolgárságot határozottan szétválasztották a megkérdezettek.

A kárpátaljai magyarok véleménye szerint számos emberi tulajdonságukban pozitívabbnak tartják magukat a magyarországi magyaroknál és az ukránoknál is. Például segítőkészebbek, toleránsabbak, intelligensebbek, kevésbé önzőek, kevésbé tehetetlenek, kevésbé lusták, nem erőszakosak. A kutatás eredménye szerint a kárpátaljai magyarok úgy érzik, hogy a versenyszellem terén elmaradnak a magyarországi magyaroktól, szemben az ukránokkal. A magyarországi magyarok az ukránokhoz képest toleránsabbak, intelligensebbek, ugyanakkor önzőbbek, és lustábbak is mint az ukránok. Az ukránokat viszont segítőkészebbnek, de erőszakosabbnak látják.

A határon túli magyarok közül a kárpátaljai magyarok számára a legrokonszenvesebbek önmaguk a kárpátaljai magyarok (41,4 százalék szerint nagyon rokonszenvesek, 42,3 százalék szerint inkább rokonszenvesek). Saját magukon kívül az erdélyiek tűnnek legrokonszenvesebbnak (11,6 százalék nagyon rokonszenvesnek tartja, 44,8 százalék inkább rokonszenvesnek). Az erdélyiek után a felvidékieket kedvelik (10,8 százalék nagyon, 41 százalék inkább), majd a vajdaságiakat (9,6 százalék nagyon, 40,7 százalék inkább).

A válaszadók a legnagyobb intoleranciát a kábítószeresekkel szemben tanúsítják, összességében 86,9 százalék tekinti őket ellenszenvesnek vagy inkább ellenszenvesnek. Valamivel kisebb az elutasítottság a bőrfejúekkel (82 százalék) és a homoszexuálisokkal

(72,7 százalék) szemben. Magas fokú a közömbösség a munkanélküliekkel (60,9 százalék) és a menekültekkel (53,2 százalék) szemben.

A megkérdezettek 55 százaléka úgy látja, hogy érvényesülésének nem akadályá Ukrajnában magyar nemzetisége, 29 százalék szerint akadályt jelent a hivatalokban, egészségügyben, oktatásban, munkavállalásban, míg 12 százalék szerint minden téren. A felmérés alapján az ukrán-magyar viszonyt nem terhelik konfliktusok sem országos, sem helyi szinten. Következetlenségre, vagy a közvélemény átalakulására utalhat a kontrollkérdésként is felfogható „*Mennyire ért egyet a következő állításokkal?*” kérdésre adott válaszok összesítésének eredménye. Míg a korábbi válaszokban Ukrajnával és az ukránokkal kapcsolatban inkább a pozitív attitűdök jellemezték a válaszadókat, úgy azzal a kérdéssel, hogy „*Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének mint az ukránok?*”, a válaszadók 45,9 százaléka egyáltalán nem, 23 százaléka részben nem értett egyet. Ez azért is érdekes, mert közben a válaszadók több mint a fele (58,1 százalék) gondolja úgy, hogy inkább ukrán állampolgár, semhogy más ország állampolgára lenne. A haza iránti elfogultságra utalhat az, hogy a megkérdezettek 75 százaléka részben vagy teljesen egyetért azzal, hogy az embereknek akkor is támogatni kell hazájukat, ha vezetőik hibát követnek.

5. Magyarország

A magyarországi lekérdezés során 700 fős mintával dolgoztunk, a minta reprezentatív a magyar lakosságra vetítve területi, településtípus, illetve férfi-nő arány tekintetében.

A magyarországi magyarok közösségi identitása elsősorban a szoros állampolgári kötelek meglétéről árulkodik, míg az etnikai, földrajzi és más típusú identitások kisebb mértékben mutatkoznak meg, mint a határon túli magyar közösségek esetében. Magyarország egyaránt jelenti a hazát is és a szülőföldet is, egyéb regionális identitás csak kis mértékben fontos a válaszadók számára.

A fentieket alátámasztandó nem véletlen, hogy a nemzeti szimbólumok tekintetében az állami, államalkotással kapcsolatos jelképek kerültek leggyakrabban említésre: zászló, korona, címer, himnusz, országház vezetik a listát. Megjegyzendő azonban, hogy a nemzeti jelképek között az identitás „gasztronomizálódása” is tetten érhető, hiszen a válaszadók 0,7 százaléka a paprikát jelölte meg nemzeti szimbólumként.

A különböző kisebbségekkel és társadalmi csoportokkal kapcsolatos előítéleteket vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy míg a magyarországiak önmagukkal és a határon túli magyarokkal szembeni megítélése hasonló trendeket mutat, a romák megítélése többnyire negatív előítéletekről árulkodik. A vélemények szerint míg például a romák mintegy 55–66 százalékban erőszakosak, lusták, önzők, addig a magyarországiak 40–50 százalékban intelligensek, toleránsak és versenyszelleműek. Adataink alapján továbbá megállapítható, hogy a magyar társadalomban a homoszexuálisokkal, a bőrfejúekkel, a drogosokkal és újjgazdagokkal szemben nagyon erős az előítélet.

Az attitűdök szintjén a hagyományos és modern világ sajátos keveredése tapasztalható: egyrészt rendkívül fontosak a hagyományos értékek, mint például a család, békés világ, boldogság, erkölcsösség, ugyanakkor meglehetősen mellőzött a vallás, a közösségi problémákkal való foglalkozás, Istenben való hit. Úgy is értelmezhetjük ezt, hogy noha bizonyos, főleg a családdal kapcsolatos hagyományos

értékek rendkívül fontosak, mégiscsak egy szekularizált, magas individualizációt elért, az egyéni érdekeket és boldogságot előtérbe helyező társadalomkép rajzolódik ki.

E kontextusban jobban érthetővé válik, kutatásunk egyik legszembeötlőbb eredménye: a magyarországi felnőtt korú lakosság nagyfokú pesszimizmusról, kiábrándulásról tanúskodik. Az ország gazdasági helyzete valamint az emberek életszínvonala a vélemények szerint több mint 80 százalékban romlott az elmúlt 10 évben. Ehhez képest a személyes helyzet megítélése valamivel jobb, ám így is az emberek kétharmada szerint ez is romlott az elmúlt 10 évben. E jelenség oka valószínű az, hogy a modernizáció és individualizáció (nevezhetnénk polgárosodásnak is) adott fokán az egyének sokkal kritikusabbak saját helyzetük értékelése vonatkozásában, illetve sokkal negatívabban élik meg a politikum által diktált reformokkal kapcsolatos megszorítási intézkedéseket. Nem véletlen, hogy adataink (a közvélemény-kutatásokból is ismert tényről, azaz) a jelenlegi ellenzéki pártok magasabb szimpátiájáról, illetve a társadalomnak a politikumtól való elfordulásáról árulkodnak. Mindezt úgy értelmezhetjük, hogy Magyarországon elterjedőben van egyfajta „felszíni pesszimizmus”, ami azt jelenti, hogy látszólag nagyfokú kiábrándultság jellemzi az embereket, ám a mélyben mégis létezik egy olyan modernizációs szint, ami megakadályozhatja a társadalmi anómia szétterjedését.

A kutatás egyik fontos témaköre az Európai Unióval kapcsolatos elvárások és ismeretek voltak. Az EU-hoz leggyakrabban kapcsolódó fogalmak a szabad utazás (50 százalék), béke, gazdasági jólét és az euro bevezetése (31-32 százalék) voltak. Egy másik kérdéscsoportnál szintén az EU-csatlakozás által lehetővé vált utazások kapták a legmagasabb értékelést. Ennél meglepőbb azonban, hogy a megkérdezetteknek nem egészen csak fele merne elindulni útlevel nélkül, kizárólag személyivel például Olaszországba. További EU-val kapcsolatos ismeret jellegű kérdéseink pedig azt támasztják alá, hogy az általánosságokon túlmenően a felnőtt lakosság nagyon kevés EU-val kapcsolatos információval rendelkezik. Az EU tagállamaira vonatkozó kérdések esetében általában 50 százalék körüli helyes választ adtak a megkérdezettek, míg egyéb EU-s projektekre való rákérdezés általában 5 százalékos helyes válaszadást szült.